

B. STENGE CSABA

BAPTISM OF FIRE**The First Combat Experiences of The Royal Hungarian Air Force and Slovak Air Force, March 1939***Helion and Co., Solihull, 2013. 128 o. ISBN 9781906033934)*

Már gyermekkoromban is érdekelték a második világháború hadieseményei és kiváltképp a magyar királyi (a továbbiakban: m. kir.) Honvédség hadialkalmazása. Mivel a modellezés is közel állt a szívemhez, az 1980-as évekből emlékszem még azokra a csehszlovák repülőgép-makettekre, amelyeket akkoriban elvétve kapni lehetett a magyarországi játékboltok némelyikében. Alig voltam tízegynéhány éves, amikor kiváltképp felfigyeltem arra az összeragasztható készletre, amelyben egy Avia B.534-es kétfedélű, csehszlovák gyártmányú vadászrepülőgép kicsinyített másának műanyag elemei voltak megtalálhatók. A dobozfedélen lévő képen a szlovák felségjelű „főszereplő” mögött egy füstölve zuhanó Junkers Ju–52 típusú szállítógépet lehetett látni, mégpedig magyar felségjellel.

Ettől kezdve próbáltam kissé utánanézni a dolgoknak, hogy ez vajon a fantázia szüleménye-e, vagy valóságban is megtörtént. Mint kiderült, az utóbbi: 1944. szeptember 2-án, a szlovák felkelés idején Frantšek Cyprich törzsőrmester egy ilyen géppel lőtte le a m. kir. 102/1. szállítórepülőszázad Varsóba tartó fegyvertelen hárommotorosát. Akkor még nem értettem, hogy miért ezt a jelenetet – az egyetlen esetet, amikor szlovák pilóta magyar repülőgépet lőtt – választotta ecsetjére az illusztrátor. Ma már tudom, hogy a szocializmus korszakában „rosszul mutatott” volna, ha a biplán mögött egy vörös csillagos szovjet vadász vagy bombázó zuhan lángolva a mélybe, pedig mindketőre volt több példa is. A szlovák felkelés idején azonban a lázadók oldalára átállt gépek több német gépet is elpusztítottak, úgy a földön, mint a levegőben. Ennek fényében igen csak elgondolkoztató, hogy miért az egyetlen magyar géplelövést választották a politikai főinstruktorok akkor, amikor Csehszlovákia és Magyarország úgy gazdasági, mint katonai szempontból – legalábbis papírforma szerint – egy szövetségi rendszerhez tartozott...

Két ország konfliktusokkal terhelt múltjának egy szakaszáról persze nem gyermekjátékok papírdobozai alapján tájékozódik az ember, hanem próbál valami használható szakirodalmat keresni. Amennyiben az 1939. márciusi szlovák–magyar „légiháborúról” szeretne bővebbet megtudni, úgy keresve sem találhat jobbat, mint B. Stenge Csaba rendkívül alapos, kiegyensúlyozott munkáját. (*Tűzkeresztység. A Magyar Királyi Honvéd Légierő és a Szlovák Légierő első haditapasztalatai, 1939. március*) A pozitív jelzők mellett máris jeleznem kell, hogy a kötet csak angol nyelven látott napvilágot, és a szerző tájékoztatása szerint magyarul nem is fog! Ez a körülmény természetesen semmit sem von le a mű szakmai értékéből, és aki e rövid néhány nap hadikronikáját szeretné tanulmányozni kifejezetten a résztvevő két légierő tevékenysége vonatkozásában, az mindenképpen szerezze be magának.

Amikor 1939. március 13-án a Wehrmacht megszállta Prágát, Szlovákia pedig kikiáltotta függetlenségét, az első világháborút követően a győztes hatalmak akaratából létrejött Csehszlovákia nemzetközi jogi értelemben megszűnt létezni. Ezt az alkalmat ragadta meg a Magyar Királyság is, amely a németek által biztosított néhány órányi „szabadkezet” kihasználva, megszállta azokat a kárpátaljai területeket, amelyek 1920 óta Csehszlovákiához tartoztak, és az 1938. november 2-i első bécsi döntés értelmében nem kerültek vissza hazánkhoz. Az 1939. március 15–18. között zajló korlátozott célú hadműveletek során a m. kir. Honvédség csapatai a felbomló csehszlovák hadsereg alakulataival és a Szics-gárdistákkal folytatott helyi jelentőségű harcokat követően mindenütt elérték a történelmi magyar határt Uzsoktól a Tatár-hágóig. Mivel azonban a magyar politikai és katonai vezetés nem szerette volna, hogyha a Csap–Ungvár–Uzsok stratégiai fontosságú út- és vasútvonala, valamint Ungvár városa csak néhány km-re helyezkedjen el a leendő szlovák–magyar határtól, amelyet egyébként semmilyen egyezmény nem jelölt ki, ezért a magyar fél további katonai tevékenységet tervezett. A harcokra – vagy miként a szlovák történétírók helytelenül nevezik, az ún. kis háborúra

(malá vojna) – 1939. március 23-tól került sor és 25-én gyakorlatilag már be is fejeződtek. Az április 5-én megkötött magyar–szlovák egyezmény következményeként 78 településsel közel 1700 négyzetkilométer került Magyarországhoz.

A történelmi környezet nagy vonalakban történt bemutatása után nézzük most már az ígéretes művet: a magasfényű műnyomó papírra nyomtatott, tetszetős külalakú, puhafedelű, ragasztott kötésű, összesen 128 oldalas könyv nyolc fejezetre tagolódik. A szerzői előszóból megtudhatjuk, hogy az 1000 éven át a Magyar Királyság szerves részét képező Kárpátalja hovatartozásának kérdése 1939-ben miért volt fontos magyar szempontból. Ugyanakkor az is megvilágítást nyer, hogy Szlovákia számára pedig ez volt az első fegyveres konfliktus, amelyben, mint új államalakulatnak helyt kellett állnia. Itt közli a történész azokat a technikai jellegű tudnivalókat, amelyekkel a könyv során majd találkozhat az olvasó. A települések írásmódját B. Stenge Csaba igyekezett korrekt módon megválasztani, hiszen nem csak a korabeli magyar megnevezéseket tüntette fel, hanem a jelenlegi szlovák vagy éppenséggel ukrán megfelelőiket is. Az elgondolás általában az volt, hogy a Kárpátalja visszavétele után Magyarországhoz tartozott városok, falvak nevét magyarul, a Szlovákiának maradt volt felvidéki községeket pedig szlovákul jelenítette meg a szövegben, bár nem mindenütt következetesen. Ugyancsak magyarítja azt a talán kissé nehezen megszokható eljárást, amely szerint az angol szövegben a magyar szereplők rendfokozatait magyarul, a szlovákokét szlovákul írta. Tette ezt azzal a megokolással, hogy közülük nem egynek problémát jelent a szabatos fordítása az angol nyelvre, vagy éppen nincs is megfelelője. Ecseteli az elsődleges források hiányát, hiszen a második világháború forgatagában igen sok irat, korabeli harcjelentés vagy összefoglaló, kiértékelő dokumentum semmisült meg, s ezt a tényt a témának a szerző által 15 éven át tartó lelkiismeretes kutatása sem változtathatja meg. Az elmaradhatatlan köszönetnyilvánítás nem csak a magyar kollégáknak és az egykori szereplőknek, hanem a szlovákiai kutatóknak is szól. Az általuk rendelkezésre bocsátott dokumentumok, fotók egyértelműen emelik az alkotás értékét.

A bevezetőből már az 1939. márciusi légitvekenység közvetlen előzményeiről kaphatunk hiatalos képet. A szerző röviden rávilágít a két háború közötti Magyarország revíziós törekvéseinek legfontosabb okaira, a trianoni békediktátum következtében a légierő fejlesztésének nehézségeire. Bemutatja, hogy az ellenségeskedések megkezdése előtt hány repülőszázad állt hadrendben, majd az első, halálos áldozattal is járó konfliktust, amikor 1938 októberében egy magyar vadászgép a saját határtól északra lelőtte a csehszlovák légierő egyik felderítőgépét. Ir azokról a csehszlovák repülőbevetésekről, amelyek során a Rongyos Gárda diverziós csoportjait igyekeztek támadni, majd pedig arról, hogy az egyre feszültebb helyzetben miként vonták a keleti határ térségébe azokat a légikötelekeket, amelyek részvételével mindenképpen számoltak egy esetleges kárpátaljai katonai akció során.

A tényleges első fejezet Kárpátalja visszavételéről (a fejezetcímben a megszállás szót olvashatjuk) szól. Ismerteti a magyar Kárpát-csoport alárendeltségében tevékenykedő, Illy Sándor repülő alezredes által irányított rögtönzött vegyes repülőcsoport összetételét, parancsnoklási viszonyait és a használt repülőgéptípusokat. Taglalja a honvédség szárazföldi erőit, ugyanakkor képet kaphatunk a szembenálló csehszlovák és ukrán nacionalista erőkről is, ha nem is részleteiben. B. Stenge Csaba hangot ad azon véleményének, miszerint a magyar katonai akció – amelynek kezdetét a szakirodalom gyakorlatilag egységesen 1939. március 15-ére teszi – kutatásai és véleménye alapján valójában március 14-én indult meg. (Az e szövegrész után található lábjegyzet mindössze egyetlen forrást jelöl meg, amely a recenziens meglátása szerint perdöntő bizonyítékként, legalábbis önmagában nem jöhet számításba.) Aprólékasan veszi sorra a magyar légierő e rövid négynapos hadművelet során repült néhány felderítő- és bombázóbevetését. A továbbiakban rávilágít a szlovákok elleni további katonai akciók szükségességére, miközben a „Kárpátalja”-fogalom magyaroztatását is megadja, amely elsősorban a magyarság történetét kevésbé ismerő külföldi számára lehet hasznos. Olvashatunk a folytatandó műveletek végrehajtására kijelölt honvéd csapattekről is. Megtudhatjuk, hogy a függetlenségét frissen kikiallított Szlovákia légierőjének azon része, amely számításba jöhetett a magyar féllel kirobbant fegyveres konfliktusban való részvétel szempontjából, nem volt más, mint az a korábbi csehszlovák vegyes repülőcsoport, amely Igló repülőterén állomásozott. Ez is gondokkal küszködött, amelyek közül az egyik legfigyelemreméltóbb az volt, hogy a csehszlovák légierőből csak néhány napja megalakult szlovák légierő tisztii állományának mindössze 5 %-a volt szlovák nemzetiségű. Ennek ellenére 1939. március 22-én reggel, illetve kora délelőtt a szlovák 12. felde-

rító-repülőszázad egyik Letov S.328 típusú gépe már első bevetését repülte, de nem látott magyar katonai mozgást.

A második, harmadik és negyedik fejezetek adják a kötet lényegi mondanivalóját, hiszen ezek tárgyalják az 1939. március 23-i és 24-i eseményeket, amikor a szlovák légierő magyar szárazföldi csapatokat támadott Ungvár térségétől nyugatra, valamint légiharcot vívott a magyar vadászgépekkel, továbbá ugyancsak ezekből ismerhetjük meg az iglói repülőtér elleni légitámadás részletes történetét. Az alapos feltárás nyomán minden egyes bevetés, gépvesztés típusra, személyzetre lebontva megtalálható. A Vihorlát irányában előretörő magyar kötelékeket támadó szlovák gépek értek el némi eredményt, a szerző ugyanakkor megállapította, hogy a saját csapatlégvédelem tüze többnyire hatásos volt, amelynek következtében március 23-án két Avia B.534-es le is zuhant. Még nagyobb volt a fiaskó másnap, amikor légiharcban a szlovákok úgy vesztettek öt gépet, hogy saját győzelmet nem értek el, sőt, még csak találatot sem! Szintén kimerítő részletességgel tudhatjuk meg az iglói bombázás történetét, amikor a magyar légierő a Felvidék keleti légerében működő szlovák repülőalakulatok legfőbb bázisára akart csapást mérni. Ez végül is sikerült, bár a kötelék egy része tapasztalatlanságból és nem kellő begyakorlottságból eredően eltévedt és Rozsnyóra dobta bombáit (szerencsére emberéletben és anyagi javakban sem esett kár), amiért a felelősök meg is lettek fenytve.

Az epilógusban először olvashatjuk magyar szerző tollából az esettel kapcsolatos szlovák véleményeket, illetve északi szomszédaink ezzel kapcsolatosan megfogalmazott álláspontját. Megtudhatjuk, hogy a bombázás után magyarellenes atrocitások is voltak Iglón, bár nem jelentős mértékűek. A szlovákok terveztek egy Budapest elleni válaszcspást is, de arról – minden bizonytalannal annak irreálisága miatt – végül lemondtak. Képet kaphatunk a mindkét oldalon bekövetkezett repülőbalesetekről, a magyar kitüntetésekéről és nem utolsósorban a lelőtt szlovák gépek személyzeteinek magyarok általi temetéséről. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ez utóbbi kapcsán B. Stenge Csaba olyasmire is rámutatott művében, amit igen kevesen tudnak, s amit pedig okulásul érdemes lenni minél több embernek megjegyezni. Az igaz, hogy a magyar pilóták égetek a harci vágytól, hogy „élesben” is kipróbálják magukat és gépeiket (ha nem így lett volna, nem is lehetett volna őket vérbeli repülőkatonáknak tekinteni), de nem a gyűlölet vezérelte őket. Ezt mi sem igazolja jobban, mint Győrffy Gyula repülőszázados március 25-i temetési beszéde, amelyet Sislócon mondott el Ferdinand Švento hadnagy sírjánál. A katonai tiszteletadással történt szertartáson ugyanis a főtisztző szerint így beszélt: „...derék ellenfél volt, aki... a legnemesebb ügyért, a hazájáért áldozta életét.”

Végül nem maradt el a tanulságok levonása sem, mind a magyar, mind pedig a szlovák felet illetően. A szerző ez esetben is a legprecízebb módon járja körül az összes létező okot és körülményt a két légierő születésének és fejlődésének egészen eltérő vonásaitól kezdve a légi harcok harcászati elemzésén és a repülőgép-vezetési készségek bemutatásán át az egyes típusok erényeinek és hibáinak felvázolásáig. Rokonszenves volt, hogy a könyv írója igyekezett lehetőleg érzelmentesen, hideg távolságtartással egymás mellé sorakoztatni a pro és kontra érveket. Mindazonáltal helyesen vonta le a konzekvenciát, hogy noha a szlovák gépek értek el részsikereket a szárazföldi csapatok támadásában és a felderítésben, összességében véve egyértelműen alul maradtak a magyar légierővel szemben. Ezt kiváltképp’ azért fontos leszögezni, mert a legsikeresebb „ágazatban”, a légi harcban a CR-32 típusú vadászgép csak a jobb fordulékonyaságot mondhatta előnyként magáénak. A minden szempontból korszerűbb Avia B.534-esek komolyabb teljesítményű motorral voltak szerelve, jobb emelkedési képességgel rendelkeztek, és a nagyobb sebességű gép tűzereje is felette állt az olasz gyártó kétfedelűjének.

A törzsszöveget végül az *Egyéb tanulságok* című rész zárja le, amelyet a recenzens nem lát feltétlenül indokoltnak, legalábbis különálló fejezetként nem, mivel olyan kérdéseket taglal, amelyeket máshova is be lehetett volna építeni. A bőséges adatokat szolgáltató, összesen kilenc függékben található rendfokozati összehasonlító (magyar, szlovák, német, angol) táblázat, valamint a légi győzelmek és géplelővések pontos adattárát csakúgy, mint a konfliktus során mindkét fél által használt géptípusok ismertetését, vagy a számomra talán legértékesebbet, a géplelővést elért magyar pilóták rövid életrajzait. Persze vannak átfedések a főszöveghez képest, de ez alapján véve nem zavaró. Arra kíváncsi lettem volna, hogy a szlovák katonák rendfokozati megnevezésében mi volt a mérvadó (feltételezem egyébként, hogy a használt források), ugyanis keverednek az 1940. novem-

beri rendfokozati reform előtti (addig gyakorlatilag a csehszlovák hadseregét használta tovább a fiatal szlovák állam) és utáni megnevezések, erre azonban a szerző nem utal.

Feltétlenül szót kell ejteni a rendkívül gazdag képanyagról (összesen 150 fotó) és a hozzájuk tartozó pontos, informatív feliratokról. B. Stenge Csaba elképesztően nagy gyűjteményéből mind kiválogatta azokat az archív felvételeket, amelyek még érdekfeszítőbbé teszik munkáját. Ezek alól csak egy kivétel van: a IX. függelék (addig egyébként a képek blokkja mindig az adott fejezet után következik, szorosan kapcsolódva az ott közölt témához), ahol az 1939. márciusi harcokban résztvevő 1/1. vadászpilótaszázad 1941. nyári, felsőábrányi fotóira bukkanunk. Láttukon az olvasó óhatatlanul arra gondol, hogy azokat a különben gondos történész a „süssük el ezeket is valahová” elv alapján biggyesztette a könyv végére. A 64. és a 65. oldalak között találunk még egy négy lapból álló, számozatlan részt, ahol a konfliktus során repült típusok (CR-32, Ju-86K-2, He-46E-2, He-70K, Letov S.328, Avia B.534) izléseles, valóságghú színes grafikái láthatók.

Bátran állíthatjuk, hogy a szerző teljesen feldolgozta a téma létező s egyébként viszonylag számottevő magyar irodalmát, de ismeri a nyomtatásban megjelent szlovák tanulmányokat és könyveket is. Nagy mennyiségű eredeti iratanyagot, naplót és visszaemlékezést is felhasznált az írás során, ezek zöme korábban nem került nyilvánosságra. Számos interjút készített az események egykori részeseivel, tőlük és más forrásból nagy mennyiségű korabeli fényképanyagot is sikerült összegyűjtenie. Mindezeket jól használta fel alkotómunkája során. Történészként természetesen tisztában volt azzal, hogy a legfontosabb kútfők közé a levéltárakban lapuló okmányok tartoznak, de a Kárpát-medence viharos tájain ezekből maradt a legkevesebb az utókorra. Magyar vonatkozásban leginkább a Hadtörténelmi Levéltárban található kitüntetési felterjesztéseket, a Honvéd Vezérkar főnöke I. (hadműveleti) osztályának iratait, valamint a Központi Irattár személyi okmánygyűjtőit vizsgálta. Talált adatot a Magyar Nemzeti Levéltárban és a Freiburgi Katonai Levéltárban is, csakúgy, mint a szembenálló fél tekintetében a pozsonyi hadtörténelmi levéltárban. A feltárás, legalábbis ami a magyar levéltári dokumentumokat illeti, közelítőleg teljes körűnek tűnik. Nyilván vannak azért hiányok, hiszen a recensens azon résznél, amely a március 24-i légitámadásokat boncolgatja, példának okáért nem találta az egyébként bőséges jegyzetapparátusban Csány József azon hét lap terjedelmű tényvázlatát, amelyet „a 2. gépkocsizó tüzérsztály 1. ütegének szétbombázásáról” (ez esetben egyébként a csapattest angol fordítása sem szabatos) írt, s amely TGY 3398 jelzeten 1997 óta megtalálható és kutatható a Hadtörténelmi Levéltárban.

Összességében véve azonban az angolul olvasó magyar szakemberek és érdeklődők egy igen jól sikerült, a legújabb kutatások eredményeit tükröző, a régebbi munkákból a használhatókat szintetizáló, hasznos és izléseles külső megjelenésű könyvet tehetnek fel polcaikra, ha az amazon.com-on, vagy a kiadónál leszurkolják az érte fizetendő 21 angol fontot és 95 pennyt, amely értékéhez viszonyítva abszolút elfogadható ár.

Illésfalvi Péter

RABI LENKE

ELSŐDLEGES CÉLPONTOK

Almásfüzitő és Szőny a második világháborúban

(Almásfüzitő Közég Önkormányzata, Almásfüzitő, 2014. ISBN 9789631203905)

Rabi Lenke, a komáromi Jókai Mór Városi Könyvtár helytörténeti könyvtárosának munkája az *Elsődleges célpontok* című kötet, amely Almásfüzitő és Szőny második világháborús történetét dolgozza fel. A mű több éves kutatómunka megkoronázása, amelynek során a Szerző igen tekintélyes mennyiségű információt gyűjtött össze. Ezek nagy része elsődleges forrás, tehát korabeli levéltári adatok, jegyzőkönyvek, historia domusok, valamint anyakönyvek vizsgálatán alapul, de sokat merít a korabeli szemtanúk, visszaemlékezők által adott információkból is. A végeredmény egy jól összeszedett, világosan tagolt és adatokban gazdag, szakszerű tudományos munka lett.